

Emisija Rubikon, Koha vision KTV (Kosovo) 21.04.2011.

Gost Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija)

Adriatik Kelmendi: Veoma poštovana ličnost koja traga za pravdom i bori se da se to dostigne u zemlji nezavisno od toga ko je šta radio, naročito tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji, dobitnica mnogih međunarodnih priznanja o ljudskim pravima i osoba na koju se na Kosovu gleda možda kao na najpopularniju Srkinju i u najpozitivnijem svetlu, dok u njenoj zemlji postoje rezerve zapravo zbog njenog rada, jer želi da bude nepristrasna i da vidi sve žrtve isto, jer traži da se pravda zadovolji za sve žrtve. U zadnje vreme je preduzela inicijativu da se ujedini nekoliko nevladinih organizacija i istaknutih pojedinaca koji se bore za ljudska prava da osnuju komisiju koja će istraživati i rasvetliti zločine koji su se desili tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji pod nazivom KOMRA ili na srpskom jeziku REKOM. Pričaćemo danas o njenim aktivnostima i imam čast da je imam u studiju, g-dja. Nataša Kandić. Dobro došli u Rubikon.

Nataša Kandić: Hvala na pozivu.

Adriatik Kelmendi: Kako ocenjujete dosadašnji rad REKOM-a, kako vas tretiraju šefovi država bivše Jugoslavije, kakva je saradnja sa njima?

Nataša Kandić: Postoji ta jedna generalna politička podrška, koju smo dobili prvo od parlamenta Crne Gore, pa od predsednika Hrvatske, pa posle od predsednika Srbije, pa smo svojevremeno razgovarali i dobili podršku od prethodnog predsednika Kosova gospodina Sejdića, pa smo razgovarali sa tadašnjim premijerom i današnjim gospodinom Tačijem, postoji i dobili smo tu generalnu političku podršku. Ali, to nije ona podrška...

Adriatik Kelmendi: Šta to znači generalna podrška?

Nataša Kandić: Pa to je politička podrška najviših predstavnika vlasti ili institucija, ne može da se shvati šta sve ona podrazumeva, zato što je REKOM jedna inicijativa koja govori o žrtvama, koja govori o činjenicama, teško da neko može da kaže da je protiv toga. Ali mi konkretnu podršku, pravu podršku država, predsednika, parlamenata treba da vidimo sada nakon juna, kada ova Koalicija za REKOM preda svoj zahtev za osnivanje regionalne komisije, kada preda taj dokument koji smo napravili, predlog Statuta, onda zapravo dolazi taj period koji neće biti baš kratak, mesec – dva, trajaće duže, da onda vidimo kako će se sve to odigrati, kako ćemo mi dobiti ono što hoćemo da države potpišu da su saglasne da osnivaju tu regionalnu komisiju.

Adriatik Kelmendi: Za širu javnost, da li možete još jednom da nam kažete šta u stvari hoće REKOM? Šta je REKOM u stvari?

Nataša Kandić: To je jedna inicijativa koju sad zagovara preko 1500 organizacija, udruženja iz svih post-jugoslovenskih zemalja, znači sve naslednice bivše Jugoslavije, ali je civilna, građanska inicijativa, koja se

odnosi na utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i žrtvama u vreme oružanih sukoba, ali će se komisija po našoj zamisli, da se bavi i činjenicama, slučajevima, ubistvima, nestalima koji su se desili posle oružanih sukoba ali u vezi sa oružanim sukobima. Znači, osnovni razlog je zločin koji je povezan sa ratom. I otkuda ta idej? Jednostavno, došli smo do toga da sva suđenja, i haška suđenja i suđenja pred nacionalnim sudovima, oni imaju jednu dimenziju koja je strašno važna, utvrđivanje činjenica koje će uticati da niko ne može tako lako da falsifikuje istoriju. Ali, sva ta suđenja se uvek odnose na konkretne događaje, i suđenjima će ipak biti obuhvaćen mali broj događaja, mali broj zločina, zato što kapaciteti sudova su vrlo ograničeni. I još jedan razlog a to je da su suđenja usmerena na počinioce. Uvek je u fokusu počinilac, da se dokaže njegova odgovornost. Žrtve koje svedoče na suđenjima za ratne zločine one su uvek samo u funkciji dokazivanja krivice optuženih, suđenja nisu mesto ili platforma da se čuje njihova patnja, samo da se dokaže odgovornost optuženih. Mi hoćemo nešto drugo, mi hoćemo da pokušamo da se prekine ta balkanska kultura, praksa da se ne čuje glas žrtava, da se samo barata brojevima, da se uvek manipuliše brojkama, da nema solidarnosti, da nema saosećanja sa tim žrtvama. Hoćemo da komisija, koja će da stvori tu javnu platformu za glas žrtava, da se u svim zemljama prenose svedočenja žrtava, da se oda jedno poštovanje žrtvama, i da se zna od početka šta se događalo, od kad je nadležnost haškog tribunala, šta se događalo na teritoriji bivše Jugoslavije. Mislimo da je to jedini način ako se tome dodaju i prikupljenje sudske činjenice, da ovde jednog dana imamo tačan bilans, račun šta se dogodilo i da znamo imenom i prezimenom sve žrtve. Ali naravno, to jeste inicijativa nevladinih organizacija ali ona može da dobije moć, da bude realizovana samo ako je države prihvate.

Adriatik Kelmendi: Šta ako države ne prihvate?

Nataša Kandić: Pa ne, borićemo se. Ako smo uspeli da stvorimo da postoji jedna regionalna koalicija, to nije ni malo jednostavna stvar posle ratova povezati udruženja, povezati organizacije za ljudska prava oko prošlosti, oko zločina. Svi se slažu da je važno čuti glas žrtava, svi se slažu da žrtve moraju da budu poštovane nezavisno od etničke zajednice, svi se slažu da je jako važno zbog budućih generacija da se zna šta se dogodilo. Da se zna šta se dogodilo u svim slučajevima užasnih zločina, da se znaju i pojedinačni zločini. Da se budućim generacijama ne ostave brojke, procene nego da se ostavi jedan tačan popis imenom i prezimenom onih koji su stradali, ubijeni i nestali, i da se jednostavno otvori dijalog, da se o tome razgovara, bez toga...

Adriatik Kelmendi: Ovo dođe kao uteha za žrtve, znajući da neće svi zločinci da odgovaraju pred sudom, pa da se samo zna šta je urađeno, ako oni koji su krivi za to nikad neće biti u klupama.

Nataša Kandić: Ja mislim da će taj izveštaj koji će komisija REKOM, KOMRA da napravi, da će on uticati i na tužilaštva, da će tužilaštva morati pod pritiskom dokaza intenzivnije da rade. Ali iskreno i objektivno, nema tih kapaciteta, nema tih sudova sve one koji su počinili ratne zločine da izvedu pred sud. Nikada se to u istoriji nije dogodilo, teško da možemo to da očekujemo. Pa koliko ima tih počinilaca, pa ima ih sigurno počevši od 1991. Godine, ima ih više od 12 – 13 hiljada. Haški tribunal koliko godina sudi i ima 161 osuđenog. To je jedan spor proces, važan zbog utvrđivanja činjenica ali nam je potrebno i nešto više od toga.

Adriatik Kelmendi: Je li to brojka osuđivanih iz cele bivše Jugoslavije?

Nataša Kandić: Mi smo proračunali da do 2025. godine, svi sudovi u svim državama, da oni neće moći više od 800 počinitelaca da izvedu pred sud i da donesu presude kasnije.

Adriatik Kelmendi: A žrtava je preko 200000.

Nataša Kandić: A žrtava je, ako imamo najrealnije procene, 130 hiljada ubijenih, nestalih u svim državama. Ali pazite, tu sad ima i borca koji su stradali u legitimnim vojnim akcijama znači nisu žrtve ratnih zločina, ali pretpostavimo da su negde oko 70 posto žrtve ratnih zločina, to znači oko 80 hiljada žrtava ratnih zločina. Da li je moguće, uključujući i torturu, i nezakonito držanje u zatvorima, logorima, nema tih sudova koji mogu to da iznesu. Zato nam je potrebno da pored tih suđenja postoji i jedna regionalna komisija koja će osnovnu pažnju da usmeri prema žrtvama, da organizuje ta javna svedočenja, da napravi jedan popis onih koji su počinili ratne zločine. Naravno to nema sudsku snagu, ali sve informacije koje budu objavljene moraju da budu proverene iz više izvora.

Adriatik Kelmendi: Kakav je taj proces da se verifikuju ti podaci?

Nataša Kandić: Prvo, postoje razni forenzički dokazi, onaj ko je ubijen, postoje izveštaji o smrti, mnoge grobnice su ekshumirane, izvršena je autopsija, postoje dokazi o tome. Postoje brojni svedoci koji su ukazivali na raznim suđenjima ko je sve ubijen. Znači, postojaće i oni slučajevi u kojima nema preživelih, nema ko da svedoči da kaže neku živu reč, ali postoje dokazi o masovnoj grobnici, postoje dokazi da jedne osobe nema više, a da nije bio nikakav borac, nikakv vojnik, da nije mogao poginuti u nekakvim vojnim borbama, nego da je ubijen kao civil, znači žrtva ratnih zločina. Ima načina kako se može pouzdano utvrditi kako je neko stradao, ima takođe i metoda koje pokazuju ko je odgovoran za to. Jedno je neposredni počinitelj, a mnoge porodice žrtava zanima zapravo ko je taj koji je počinio taj konkretan zločin. Tako da REKOM, KOMRA može jako puno da pomogne, i u tom procesu neko kaže pomirenje. Nije pomirenje da se sad napravi situacija u kojoj će se ljudi, zajednice miriti. Nego je stvar da mora doći do tog pomirenja, priznavanja onoga što se dogodilo u prošlosti. Mora konačno da se zna, da ne dođemo u situaciju da kao sa Jasenovcem, neki govore 700 hiljada a postoje imena samo za njih 80 hiljada. Znači, moramo da prekinemo tu praksu da se ne bi opet zločin dogodio. Ako se o zločinima ćuti, ako se na primer ćuti o zločinima posle Drugog svetskog rata, ako se nikad nije progovorilo o izloacijama na Kosovu, šta se dogodilo, gde su ljudi zatvarani, da li neko stvarno o tome nešto zna. Mora se o tome razgovarati, mora o tome postojati jedan trag u dokumentu, da izađe iz te privatnosti, nestaće svi ti ljudi, ne smemo to da dozvolimo da istina, činjenice odu sa ljudima, sa njihovim životima, mora da se obezbedi društveno pamćenje.

Adriatik Kelmendi: Kosovu, možemo da kažemo da je najneudobnije u svemu ovome, pošto druge nacije, druge zemlje bivše Jugoslavije su proglasile nezavisnost i jedne druge priznale. A Srbija i Bosna još uvek nisu priznale kosovsku nezavisnost, pa zato Kosovo ne može da se ponaša kao ravnopravno, ne oseća se ravnopravno. Je li to može da bude problem u vašoj inicijativi?

Nataša Kandić: Pa mi imamo jedan stav da su ratni zločini izvan svake rasprave. Počinjeni zločini ukazuju da su legalne institucije određene države počinile te ratne zločine. Ili da su pripadnici neke oslobodilačke vojske počinili zločine. To nema veze sa državom u nekom političkom smislu.

Adriatik Kelmendi: Ali ovde se sve vezuje u političkom smislu, i kad pričamo o ratovima i kad pričamo šta se desilo posle rata.

Nataša Kandić: Ubistvo i ratni zločin imaju veze sa nekom politikom, ali kad hoćemo da utvrdimo i da budemo na terenu žrtava, onda nema tu više nikakve političke rasprave, nema više priče o teritoriji, čija je ovo teritorija. Molim vas, ratni zločini su iznad toga. I mi hoćemo da taj ton ostane do kraja, hoćemo da se ta komisija bavi ratnim zločinima, utvrđivanjem žrtava, i sasvim smo sigurni da nekog normalizovanja odnosa između Srbije i Kosova nema ukoliko se pitanje ratnih zločina ne iznese na javnu scenu.

Adriatik Kelmendi: Ali to izgleda u redu dok je na teoretskom polju, ali mi u praksi znamo da ovde ljudi čekaju iz Srbije da čuju izvinjenje povodom toga što se dogodilo, da Srbija uradi neki korak, da kaže da im je žao, i nova vlast u Beogradu za politiku Miloševićevog režima. Znamo da ljudi sa Kosova ne mogu da se kreću, mi ne možemo da dolazimo u Beograd jer neće da priznaju dokumenta kosovskih institucija, ima raznih problema.

Nataša Kandić: Jeste, sve su to strašne stvari, mi kao Koalicija za REKOM smo se tokom ovog trogodišnjeg procesa suočili i bili u prilikama da vidimo šta znači jedna diskriminacija, šta znači jedno čitavo društvo staviti u jednu situaciju da je potrebno da postoji poziv, da postoji spisak onih kojih dolaze sa Kosova u Srbiju, ili da se mesecima podnosi zahtev za dobijanje vize u Bosni i Hercegovini. Svi to veoma dobro znamo, ko je tu odgovoran, i u ovom slučaju kada je sloboda kretanja u pitanju, da je tu odgovornost Srbije, i to je jedan toliko pogrešan potez da, ja se nadam da će neko jednog dana nešto reći tim povodom, povodom uskraćivanja slobode kretanja. Ali kada su u pitanju ta izvinjenja, iskreno, na ovim prostorima je bilo izvinjenja. Izvinjavao se i Milo Đukanović, i Boris Tadić i pre toga neki razni. To nema nikakv značaj dok se ne utvrde činjenice o ratnim zločinima.

Adriatik Kelmendi: Ali i to se nije uradilo prema Kosovu, niko to nije iz vlasti u Srbiji rekao albanskom narodu.

Nataša Kandić: Ali čekajte, ima nekih pomeranja. Mi smo, mislim na Fond za humanitarno pravo, upravo u vezi sa ovom idejom osnivanja regionalne komisije, smatrali da treba i nešto konkretno da uradimo kako bi ta ideja o formiranju komisije bila što realnija. Mi smo počeli na osnovu naše dokumentacije, počeli da gradimo taj poimenični popis stradalih, ubijenih i nestalih. Prošle godine smo mi imali prezentacije, ne samo na Kosovu, nego i Srbiji. Lako je imati prezentaciju popisa stradalih, ubijenih i nestalih na Kosovu, zato što su većina žrtava Albanci odavde. Ali nije jednostavno imati tu prezentaciju u Srbiji, prvo zbog prećutkivanja zločina, zbog stalnog isticanja da je međunarodna zajednica nepravedna, da su Srbi žrtve potpuno zanemarene. Mi smo kao organizacija za ljudska prava morali da prezentaciju u Srbiji priredimo na jedan činjenični način. Da kažemo, toliko 13 i po hiljada smo imenom i prezimenom

registrovali. 10500 su imenom i prezimenom Albanci. To onda nešto govori. Pa onda kad kažemo najveći broj stradalih su albanski civili, stradali u masovnim zločinima. To su onda podaci koji su se mogli čuti i u Srbiji, i ne mogu onda da ih ne čuju oni koji predstavljaju i vode institucije. Mislim da se od toga mora početi. Mi kao Fond za humanitarno pravo i nadalje podržavamo ovu ideju o regionalnoj komisiji tako što ćemo do kraja izneti ovaj popis, izneti i knjige do kraja sledeće godine, i time podržati jako osnivanje ove komisije. Onda više nema mogućnosti da Srbija, ovaj predsednik današnji ili neki drugi predsednik kaže, to se nije dogodilo. Ime daje legitimitet. Ime pokazuje koji je zločin počinjen, opis tog stradanja pokazuje šta se dogodilo.

Adriatik Kelmendi: Ali još uvek, kako i vi kažete, javno mnjenje u Srbiji na zna i neće da zna šta se ovde dogodilo. Ima sad 16 godina od Bosne, pa ima 12 godina od rata na Kosovu, i još uvek ljudi u Srbiji ne zanju ili neće da znaju šta se dogodilo. To je nešto što nisu mogli da postignu ni civilni akteri, ni mediji, pa zato i nema šireg znanja o tome.

Nataša Kandić: Ja bih rekla da u celoj regiji, u svim državama naslednicama bivše Jugoslavije, gotovo slična situacija. Svi govore samo o svojim žrtvama, Srbija govori samo o svojim žrtvama na Kosovu, stalno je ta brojka od 2 i po do 3 hiljade.

Adriatik Kelmendi: Ali Srbija je bila agresor i u drugim državama.

Nataša Kandić: Čekajte, ali kad neko pomene albanske žrtve onda se začuti. Jeste Kosovo u svetu priznato po svojim tim žrtvama, albanske žrtve su priznate, ali i na Kosovu imamo situaciju, najviše što će neki političar da kaže „pa dobro eto, i neki Srbin je ubijen“. Neće niko reći ovde pa bilo je odmazde juna 1999. godine, bilo je ubijanja. Mnogi starci su ostali na Kosovu, ubijeni su. Nije samo imovina bila u pitanju, mora se to i ovde jednog dana priznati.

Adriatik Kelmendi: Ali to se priznaje, ne na takom širokom nivou, ali može da se čita po novinama, ljudi znaju...

Nataša Kandić: Ne priznaje se, ne. Ne bih se složila. O tome se ne govori na Kosovu.

Adriatik Kelmendi: Sa strane Srbije to je iz režima izvedeno, pa ovde se vidi kao osveta ljudi koji...

Nataša Kandić: Pa nije osveta, niko nema pravo da uzme nečiji život u svoje privatne ruke. Ne možemo pravdati da je to osveta. Ali, i kosovsko društvo mora biti svesno da ima odgovornost za ono što se događalo posle juna 1999. Ista je situacija u Hrvatskoj. Odjednom sada, sa haškim presudama hrvatskim generalima, imamo javnost koja svakodnevno ponavlja „kako to, kako generali mogu da budu osuđeni za zajednički zločinački poduhvat kad zločina u Hrvatskoj nije bilo“. Ne priznaje se zločin prema Srbima, nego je Hrvatska 20 godina sa svog najvišeg političkog nivoa, javnost je uveravana da to što je 150 – 200 hiljada Srba napustilo Hrvatsku, da su to oni odlučili da nije bilo zločina. Ili uzmimo Crnu Goru. Crna Gora je učestvovala ne samo u ratu a da nije bilo kršenja međunarodnog humanitarnog prava, nego učestvovala i u situacijama kad su počinjeni ratni zločini. Kada se pogeda ko je stradao kod Dubrovnika,

onda imamo podatke koji pokazuju da je najmanje 150 državljana Crne Gore stradalo u onim situacijama kada je Dubrovnik bio izložen spaljivanju, razaranju, napadima tadašnje jugoslovenske narodne armije. Mi imamo svuda, i u Crnoj Gori, to jedno poricanje. Ono što mislim da je nama neophodno da izađemo iz te situacije to je taj REKOM. Samo još jednu situaciju. Mora se priznati da je skoro ceo vrh miloševićeve Srbije osuđen. Koliko generala, Šainoviće je zauzimao jednu od najvećih pozicija u vreme Miloševića.

Adriatik Kelmendi: Ali ne i Milan Milutinović.

Nataša Kandić: Pa ne možemo da kažemo da je to neko srpsko maslo, Haški tribunal ga je oslobodio. Našao je da on nije imao de facto kontrolu. Milošević je umro, ali svi se slažemo u tome da bi bio osuđen sigurno na doživotnu, da nikada ne bi izašao iz tog zatvora. To što nema te presude ništa ne znači zato što svi znamo šta bi se dogodilo. Osuđen je vrh, ali imamo čudnu reakciju. U Srbiji kada su donete te presude generalima samo je ta vest prošla, nikakve debate o tome nije bilo, što je znak jedne...

Adriatik Kelmendi: Zašto?

Nataša Kandić: Pa zato što se na taj način pokazuje da to Srbiju više ne zanima. Eto, to su generali, Srbija je dala te generale, neće više s tim da ima ništa, što je poguban potez sadašnje vlasti. Pre mesec dana je Haški tribunal kaznio Vlastimira Đorđevića takođe generala, koji je bio zamenik ministar unutrašnjih poslova, takođe sa 27 godina zatvora. To je bila jedna kratka vest u medijima u Srbiji, a ni na Kosovu nije bolje prošla. U Srbiji s razlogom jer hoće da prečute, kao da se nije dogodilo, to su neki osuđeni generali, ko zna koji su to generali. Ali čudno je da ni na Kosovu...

Adriatik Kelmendi: Na Kosovu je taj dan sećam se bilo veliki broj lokalnih burnih vesti, pa je...

Nataša Kandić: Pa dobro, ali nije to normalno, znate. Haški sud je, jedan međunarodni sud, jedno 7 – 8 generala osudio za zajednički zločinački poduhvat. Taj zajednički zločinači poduhvat ukazuje na državnu odgovornost. Ali to ne izaziva niti otvara neku debatu, niti poziva medije da sad oni otvore tu debatu, da insistiraju, da pozivaju političare, da kažu nešto. Ne, nema ničega. To je ono što me plaši. Znači, tolike žrtve albanske, ništa. Toliko je bilo premeštanja posmrtnih ostataka iz grobnica, Vlastimir Đorđević je za to osuđen. Nije bilo nikakve debate o tome. On je osuđen ali još uvek nemamo istinu i činjenice kako je sve to proteklo. Ja samo polazim od sebe, ja sam u vreme NATO bombardovanje, u to vreme maj, april, toliko puta bila na tim putevima, da nikada nisam videla kamion, hladnjaču. Pitam se kako je to moguće, kako je to izvedeno da su tela vožena a da se to nije video. Nekako je bilo kamuflirano. Ali mi ni danas, posle 11-12 godina od toga ne sednemo da razgovaramo. Osuđen je, da se otvori ta debata i u Srbiji i na Kosovu.

Adriatik Kelmendi: Ali mi znamo da u Srbiji kad se počelo govoriti o hladnjačama, o žrtvama Albancima i drugima, na Kosovu i u Bosni, to je imalo i politički momenat. Kad je došao Đinđić na vlast, i posle toga, znamo da je zato Đinđić i ubijen, da se ne napravi rez od devedesetih godina u Srbiji.

Nataša Kandić: Pa dobro, ali otvoreno je pitanje masovnih grobnica da bi Milošević bio lakše predat Haškom tribunalu. To je jedan potez kojim su se srbijanski političari poslužili, nije bilo drugog načina kako će oni sada u javnosti to da opravdaju to što sada Miloševića prebacuju u Hag.

Adriatik Kelmendi: To znači da oni to ne rade zbog žrtava ratova nego samo kad mogu da to koriste u političke svrhe.

Nataša Kandić: U svakom slučaju, za sve nas je bilo korisno, otvoreno je pitanje masovnih grobnica, izvršena je ekshumacija, taj dokaz o tome da su ljudi ubijeni i da to nije bilo dovoljno nego je jasno da je Srbija htela da prikrije tragove tako da ih je tajno prenosila u Srbiju. To smo dobili i to je zasluga Đinđićeve vlasti. Međutim dalje od toga nismo saznali. Mi i danas ne znamo, u Petrovom Selu su bile dve grobnice, u Petrovom Selu su se na kraju našli i trojica braće Bitići, ali mi još uvek ne znamo tu činjenicu kako su formirane te grobnice zato što postoji jedna ćutnja. A ova sadašnja vlast, ne shvataju da je uslov odonsa između Srba i Albanaca to pitanje zločina. Jeste da je sloboda kretanja nešto užasno, ali mrtvi ljudi, pa oni će nas proganjati sve dok ne razjasnimo šta se to dogodilo sa njima. Nema poboljšanja odnosa između Srba i Albanaca dok se to ne razjasni.

Adriatik Kelmendi: To znači da u Beogradu još uvek nemamo klasu političara koji su spremni da otvore ova pitanja.

Nataša Kandić: Nema. Stalno se, kada se pojavi neko pitanje, onda se odgovori nekim drugim pitanjem. Kad god se spomene pitanje žrtava u Srbiji će da skrenu pažnju na srpske žrtve, kada se spomene pitanje srpskih žrtava na Kosovu onda se odmah neko okrene i kaže da li znate koliko je ljudi ovde pobijeno, samo na primer za ta tri meseca bombardovanja. Naravno, užasno veliki broj. Ali, ono što mene hrabri, čini mi se da ima jedna mala nada, a to je da je predsednik Tadić kada smo bili na sastanku kod njega, on je rekao, doslovno je rekao, odnos Srba i Albanaca mora da bude rešen, taj odnos mora da ide preko pitanja ratnih zločina, mora da se razjasni. Tačno je da on nije rekao odnos Srbije i Kosova, ali je rekao odnos Srba i Albanaca što je za mene vrlo važno, zato što taj odnos ide preko zločina između Srba i Albanaca. Zato što je počinjen takav zločin da mora da postoji to regionalno telo. Ne vredi da na primer Kosovo formira kosovsku komisiju, ta komisija ne bi bila u stanju ništa da uradi. Videli smo šta je Koštunica nekad hteo sa formiranjem komisije za istinu u Srbiji. Hteo je zapravo da oslabi uticaj Haškog tribunala, da kaže pa nije potrebno suđenje u Hagu, da je bolje Komisija, pa se pokazalo da ta komisija nije stekla ničije poverenje, da je morala da bude ugašena.

Adriatik Kelmendi: Kako vi vidite da se to dogodi, kao što sam pričao Srbija ne priznaje Kosovo, ko će da bude u toj komisiji Tadić, ili kosovski premijer Tači, ili predsednica Kosova, onda će to i politička shvatanja da ima.

Nataša Kandić: Pa neće. Svaka će po tom predlogu Statuta našeg, ja se nadam da države kada bude Statut u njihovim rukama neće menjati taj izborni sistem za komesare, neće u Komisiji biti ni Tači ni Tadić, nego će se predlagati kandidati, oni će morati da uživaju poverenje u celoj regiji a onda se mora prepustiti tim komesarima da oni utvrde te činjenice i da nam oni kažu tu činjeničnu istinu. Kako ćemo mi

dovesti predsednike država, ili premijere ili ministre pravde ili spoljnih poslova da potpišu taj Statut te komisije, to je drugo pitanje. To je pitanje na koje ja u ovom trenutku nemam odgovor. Ja imam samo tu argumentaciju da kad god je neko pitao, postavio to pitanje odnosa nepriznavanja Kosova, ja sam rekla pa pitanje ratnih zločina je izvan državnih granica, izvan pitanja da li ova država ima ovakvo ustrojstvo ili drugačije ustrojstvo. Počiniti zločin, to znači da ta država ne funkcioniše koja je počinila zločin, i to znači da to pitanje prevazilazi granice nadležnosti te države. Moraju da se povinuju te države toj jednoj ideji da formiraju tu komisiju zato što su dali, da li te vlasti ili prethodne vlasti, ali institucijama dali tu snagu da mogu da ubijaju i da čine ratne zločine. Sad se to mora ispraviti. Znači, ne sme taj odnos između Srbije i Kosova da bude ograničavajući faktor. On mora da se prevaziđe, zato što u pitanju su žrtve, u pitanju su buduće generacije, u pitanju je jedna istorija koja ne sme da bude falsifikovana ovog puta, nego mora da bude takva da sprečava buduće nasilje.

Adriatik Kelmendi: Ali oko žrtava mi imamo problem sa Srbijom. Još nisu predali Hadžića i Mladića. Na Kosovu mi čujemo, političari kažu dobro mi smo imali od 10 hiljada do 15 hiljada Albanaca ubijenih tokom rata, a oko dve hiljade Srba i drugih ne-Albanaca, tako da se ne izjednačava. Kako ćete vi odgovoriti na to?

Nataša Kandić: Jedno je moj odgovor u ime Koalicije za REKOM. Ja mogu samo da kažem ponovo, moramo imati jedno regionalno telo koje će imati tu moć da menja klimu na ovim prostorima. Ne sme da bude mržnje, ne sme da bude neprijateljstva, mora da postoji solidarnost sa svim žrtvama.

Adriatik Kelmendi: Ali ovo su činjenice, da Hadžić i Mladić nisu otišli u Hag, da broj žrtava je taj koji je.

Nataša Kandić: Broj žrtava je, mi sada još uvek govorimo o brojkama, o žrtvama moramo da govorimo imenom i prezimenom. Taj REKOM može da napravi taj poimenični popis stradalih, ubijenih i nestalih. Ne može niko drugi, sudovi to ne mogu to nije u nadležnosti sudova, mislim da svako ko je dobronameran treba da podrži ideju o formiranju REKOM-a. To što Srbija nije uhapsila Mladića, što nije uhapsila Hadžića, to je pitanje koje mora da ima veze sa kandidaturom Srbije za članstvo u Evropskoj zajednici. Ona ili mora da dokaže da Mladić nije živ, mora da pokaže njegove posmrtno ostatke i da na taj način kaže ne možemo da ga uhapsimo, ili će onda da plati cenu svoje kandidature. Neće niko...

Adriatik Kelmendi: Da li bi ovo trebalo da bude uslov Srbiji?

Nataša Kandić: Pa po mom mišljenju, iz ugla ljudskih prava, vladavine prava to bi morao da bude uslov. Zato što ako nema Mladića ili Hadžića pred Haškim tribunalom onda se postavlja pitanje u opšte usvih drugih suđenja za ratne zločine. Zašto bi neko sudio nekome za ratne zločine, ako pre svega ima taj primer da Srbija ne hapsi onoga koji je tražen za najteži zločin, genocid. Znači mora da dođe do tog hapšenja i do tog suđenja ili da se jednostavno... Niko u stvari ne postavlja pitaje da taj Hadžić možda nije živ.

Adriatik Kelmendi: Ali mi smo videli da Evropska unija i međunarodna zajednica ne vrše više pritisak koji smo videli da je bio izvršen u vreme Miloševića. I sa belim šengenom kad je Srbija bila primljena, a žrtve

Bosna i Kosovo su bile van, još uvek Kosovo je van belog šengena. Sad imaju zeleno svetlo Srbija kao kandidatkinja za Evropsku uniju, isto to nemaju ni Bosna ni Kosovo, tako da ljudi iz ove dve države opet se osećaju kao žrtve, kao da Evropa ne brine za njih, kao da se na neki način pomaže samo Srbiji.

Nataša Kandić: Ja ne mislim tako. Ja mislim da će ovo pitanje hapšenja Mladića i Hadžića biti ograničavajuće ili da se stvarno dokaže da se oni ne nalaze na teritoriji Srbije. Kako će to da dokaže, tako što će da pokaže...

Adriatik Kelmendi: Ni jedno ni drugo nije rečeno do sad od strane Beograda.

Nataša Kandić: Ne, Beograd stalno govori o tome da će da ispuni obavezu. Pa postoji taj prostor do oktobra ove godine, i videćemo šta – ili će da dođe do hapšenja ili će da se podnesu nepobitni dokazi. U sličaju Mladića mogu da budu forenzički dokazi provereni od stranih forenzičara da je on mrtav, ili da Hadžić, kao što se priča da se nalazi na teritoriji neke druge države, ta neka druga država može biti Rusija ili neka zemlja slična, ali moraju da se podnesu dokazi o tome. Ukoliko bi Srbija podnela dokaze da je Mladić mrtav, da se Hadžić nalazi u nekoj državi time bi otpali ti dokazi. Međutim, neće se prihvatiti to što Srbija kaže nema Mladića, to nije nikakv dokaz.

Adriatik Kelmendi: Ali to se prihvatalo do sad.

Nataša Kandić: Nije. Pazite šta se prihvatilo. Što se tiče belog šengena, ipak je tu hapšenje Karadžića bilo odlučujuće. Samo da vas podsetim da međunarodna zajednica uopšte nije insistirala na hapšenju Karadžića, svi su živeli u uverenju da niko nikad ne može da pronađe Karadžića, Haški tribunal nikada nije dao ni jedan podatak gde se nalazi Karadžić i svi su mislili da je to nemoguće. Odjednom se Karadžić pojavio, odjednom ga je Srbija uhapsila, odjednom je on predat Haškom tribunalu. To je bila jedna neverovatna situacija tako da je Srbija bila nagrađena za to. Što se tiče Mladića, da li tu postoje neki posebni interesi Srbije, ja vrlo često sumnjam i mislim da verovatno postoje i da nije isto uhapsiti Karadžića i predati i Mladića, Mladić ima mnogo više podataka, činjenica, dokaza su u njegovim rukama protiv Srbije i da može to da bude jedan razlog. A sa druge strane ponekad mi se čini ako je Srbija izručila Karadžića, pa ne vidim da bi sada članstvo u Evropskoj zajednici rizikovala s time što će Mladića da štiti. Hadžića sigurno ne štiti, nego verujem da je on vrlo dobro skriven, iz rata je izašao sa velikm novcem i da je u stanju da svoju slobodu i skrivanje da plati i da je to taj način, da je teško uhvatljiv. Ali verujem da brzo, i kad dođe taj oktobar da neće biti lako i da neće biti prihvaćeno da nema Mladića a da nema ni dokaza da nije živ.

Adriatik Kelmendi: Još jedna druga činjenica što Albanci mogu da uzmu kao nešto što su uradili, to što svi osuđivani od strane Haškog tribunala su odgovarali i izručeni u Hag tokom 24 časa od poternice ili od kad je to objavljeno od strane Haškog tribunala. Da nije bilo begunaca ko što je na primer sa svim drugim državama bivše Jugoslavije, pa to može da služi kao argument, ajde mi smo uradili svoje kad smo bili optuživani, mi smo sarađivali a druge zemlje to ne rade a šta sad opet mi da sednemo za isti sto da govorimo o žrtvama kad nismo ravnopravni.

Nataša Kandić: Ali da se sedne za sto i da se razgovara o žrtvama je obaveza svih i to je jedino što se može uraditi za žrtve. Uvek se mora razgovarati, uvek se mora argumentovano razgovarati i postaviti pitanje šta je sa još 1400 Albanaca koji se nalaze na listi nestalih. Zbog njih se mora sesti za sto. Zbog onih koji su ubijeni, zbog onih koji su ostali siročići, imamo toliko sela u kojima nema muškaraca na Kosovu, nema ih više, pobijeni su. Zbog njih se mora sesti za sto, mora razgovarati. Pitanje žrtava se mora postaviti na jedan drugačiji način, te porodice moraju da dobiju poštovanje ne samo međunarodne zajednice, oni moraju dobiti to poštovanje u regiji, to je bitno. Zato mi se čini da je naš izlaz iz tog zločina, iz te krvi, iz te prošlosti, da je to ovaj REKOM. Ne vidim neku drugu šansu, kako će nekim maldim generacijama, kako ćemo da napravimo da postoji ta regionalna saradnja, kako ćemo preko zločina i žrtava napraviti to ako ne razgovaramo o zločinima i o žrtvama. Sve dok se o tome samo govori onda kada se obeležavaju ti zločini i masakri. Ako se samo tada pominju žrtve, ako nema tog jednog zajedničkog razgovora i zajedničkog pokušaja da se napravi to sruštveno pamćenje, nikome neće biti dobro, uvek će postojati jedan strah šta će biti ubuduće, a osim toga neće biti mira među porodicama. Kako se sada osećaju te porodice, ne zaju gde da traže tih 1400 ljudi, gde da traže njihove posmrtno ostatke.

Adriatik Kelmendi: Sad ovo je jedna od tema koja se očekuje u dijalogu koji je počeo između Kosova i Srbije. Šta vi očekujete od ovog dijaloga? Opet može da se vidi da su političari spremni da ovu temu imaju na stolu, da o tome razgovaraju.

Nataša Kandić: To što se meni čini, u okviru ovog dijaloga dobro je da će to pitanje biti otvoreno, naročito posle izveštaja Dika Martija, zato što u tom izveštaju nažalost glavno pitanje nije sudbina tih nestalih nego je pitanje ta jedna kriminalna delatnost, trgovina ljudskim organima, što je neki čin koji dolazi posle nekih ratnih zločina ali mi se čini da je dobro u okviru ovog dijaloga da se otvori pitanje sudbine nestalih. I da dobije neki prioritetni značaj i da mu bude priđeno iz tog jednog humanitarnog aspekta. Da se imaju u vidu porodice koje još uvek tragaju, koje više ne znaju koga da pitaju, kome da se obrate.

Adriatik Kelmendi: Ali i do sad smo imali radne grupe iz Prištine, Beorada koje nisu nešto mnogo postigle.

Nataša Kandić: Pa radne grupe, ali to je toliko bilo zatvoreno, ko o tome zna. Znaju te radne grupe koje u tome učestvuju, a mi kao javnost znamo da se godinama, već 3 – 4 godine taj broj uopšte ne smanjuje, da iz Srbije u opšte više nema podataka o pronađenim grobnicama, da je bilo nešto u Raškoj, da je bilo pokazano da navodno toga nema, s tim se stalo, da treba da se nastavi ali se ne zna kada, da povremeno ima nekih malih identifikacija ili ekshumacija na Kosovu, ali brojka se ne menja. To znači da ne postoji više političko angažovanje u vezi sa tim pitanjem i sad je neki trenutak, to mora da se otvori. Ali nisam sigurna da se u okviru ovog dijaloga može to pitanje da se reši. Ono može da se otvori i da se ponovo kaže to je jedno prioritetno...

Adriatik Kelmendi: Zašto ne može da se reši?

Nataša Kandić: Zato što to zahteva jedan ozbiljan rad. To po mom mišljenju ne može u okviru ovih komisija.

Adriatik Kelmendi: Je li ovo nije ozbiljan dijalog?

Nataša Kandić: Pa da, ali on ima različite dimenzije, neke posebne zadatke, kao što su katastarske knjige i sloboda kretanja. A pitanje ratnih zločina i žrtava i sudbine nestalih je jedno teško pitanje koje zahteva da se podaci iz raznih tajnih službi, podaci od onih koji imaju podatke a neće da ih daju, da to iznesu. Ja lično mislim da mi bez ove regionalne komisije nećemo saznati sudbinu tih ljudi kojih danas nema, ni Albanaca ni Srba. Možda će nešto nekim suđenjima da bude razjašnjeno ali u celini neće biti. Zato što se mora napraviti takav pritisak a taj pritisak može da dođe samo iz regionalne dimenzije, da postoji pritisak da se mora, čak da se mora priznati ako je došlo do spaljivanja da se i to mora izneti. Moramo znati da li je bilo spaljivanja posmrtnih ostataka, moramo znati gde su te masovne grobnice u Albaniji, mora se znati zato što se te porodice ne mogu više držati u tom stanju da ne znaju, i da su stalno u nekom očekivanju u nekoj potrazi, i da imamo tu užasno tešku situaciju da kada porodica nađe posmrtne ostatke da mi čujemo jedan govor koji je teško razumeti ako se dobro ne poznaje ta psihologija porodica nestalih. Ja sam jednom bila u prilici da čujem oca koji je dobio posmrtne ostatke svoga sina, koji je govorio kako je jako srećan, što konačno je našao sina i da on želi i drugim roditeljima da dožive to da nađu svoju decu. Neko ko je izvan tog pitanja mislio bi evo ovaj čovek, ovaj otac našao je živog sina. Ne, on govori o tome da je našao posmrtne ostatke. To je ono što treba zapravo, ta priča mešanje tih osećanja, da je mešan i život, ono što se upotrebljava u životu, kad je neko srećan nađe posle neke iznenadne situacije, nađe svog sina izgubio se, nađe ga, ili bio na putu pa ga sačeka. I ovo je u stvari jedna situacija koja je tamna, smrt, on je našao posmrtne ostatke a pritom je srećan. To mora da ih pokrene i natera sve da se ti podaci iznesu i da se dođe do posmrtnih ostataka. I zato mi se čini da ovaj dijalog, on je važan da ponovo to pitanje vrati u javnost, to pitanje sudbine nestalih i da se kaže kako nema većeg prioriteta da se reši sudbina nestalih, ali ne samo da se predaju posmrtni ostaci, moramo znati i kako su ubijeni.

Adriatik Kelmendi: Imam jedan interesantan podatak što sam uzeo iz agencije BETA, kaže „peticiju za osnivanje regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o žrtvama ratova na prostoru bivše Jugoslavije, znači REKOM, prema rezultatima istraživanja potpisalo bi čak 95% anketiranih ispitanika na Kosovu. Najviše informacija o tome imaju stanovnici Kosova i Bosne i Hercegovine 68%, onda Crne Gore 39% a najmanje znaju građani Srbije samo 26%“. Vi ste Srkinja, REKOM je počeo iz Beograda, kako to?

Nataša Kandić: Svi smo bili začuđeni tim podacima. Ja nisam očekivala da na Kosovu ima toliku podršku zato što je ovde bilo udruženje žrtava koji su smatrali da prioritet treba da ima kosovska komisija. Tako da su me iznenadili ovi podaci. Tu još možda nedostaje podatak da je najmanja podrška u Hrvatskoj i u Republici Srpskoj. Što se tiče Republike Srpske to mi se činilo vrlo realno zato što tamo jeste takva situacija ali pozitivno je bilo, vrlo me je raspoložilo to da na Kosovu postoji takva podrška. I onda mi se čini da ima razloga za to. Ljudima na Kosovu je dosta te izloacije, verujem da mnogi ljudi smatraju da je dobro da dođe do regionalne saradnje, i da ta komisija je jedan dobar način uspostavljanja ili vraćanja na neku regionalnu saradnju. I ono što se pokazuje jeste da ta regionalna koalicija jedina neka organizacija koja je uspevala da okupi sve. U tome su učestvovali i Albanci, i Makedonci, čak i Slovenci. Znači, nema ni jedne

druge ni mreže ni ustanove koja okuplja sve. Čak ni ICMP, ta međunarodna komisja za nestale iako okupljaju udruženja žrtava oni nikada nisu uspjeli da sve okupe i poslednje dve godine Albanci nisu učestvovali u tome zato što su bili povređeni tim brojem predstavnika koji im nije bio dozvoljen da učestvuje u toj regionalnoj koordinaciji. Tako da je jedino ovo bila regionalna koalicija za REKOM jedna mreža, jedna koalicija u kojoj su svi učestvovali.

Adriatik Kelmendi: Kad očekujete da KOMRA bude realnost?

Nataša Kandić: Pa mi sad očekujemo sa velikom zebnjom kako će ići prikupljanje potpisa. To je predato maldima, svuda u svim državama mladi će skupljati potpise. Neće baš biti jednostavno skupiti milion potpisa, to je velika cifra. Onda u periodu od 20og...

Adriatik Kelmendi: Koliko je do sad skupljeno?

Nataša Kandić: Pa ne, tek 26. aprila počinje. Dvadesetišestog aprila će na ulici svuda u isto vreme u 12 sati svuda biti otvoreno potpisivanje te peticije. Od 20. do 24. juna predaćemo predlog Statuta u svakoj državi, predsednicima država, a onda posle toga počinjemo sa lobiranjem da nam se ne dogodi da počne da se odugovlači taj proces. Moramo da nađemo tu državu posrednicu ili međunarodnu instituciju koja će da podrži taj proces. Da iz ruku nevladinih organizacija, iz civilnog društva pređe u ruke države, da onda to na jesen postane jedan međudržavni projekat. To je sad jedan novi zadatak u kojem mi kao koalicija, kao civilno društvo imamo tu ulogu da vršimo pritisak i da ne dozvolimo da institucije odugovlače sa tom našom inicijativom. Ali ja verujem da je 2012, početak 2012. neka realna situacija kad bismo mogli da očekujemo da pregovori o osnivanju REKOM-a budu u nekoj završnoj fazi.

Adriatik Kelmendi: Gospođo Kandić, mnogo vam hvala.